

Nacionalizmus és jugonosztalgia a volt Jugoszlávia területén és Vajdaságban

Alenka Bartulović, a Ljubljana-i Egyetem Bölcsészettudományi Kara Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékének docense szlovénül publikált doktori értekezésében bosznia-hercegovinai terepmunkái alapján elemezte a bosnyák¹, a szerb és a horvát „elképzelt közösségeket”, illetve a kulturális identifikáció komplex stratégiáit, s feltárta azokat az előbbiekkal szembehelyezkedő egyéni, antinacionalista diskurzusokat, amelyek a szarajevóiak mindennapjait, élettörténeteit, múltját, jelenét és jövőjét alkotják.² Jelen munkában áttekintem a nacionalizmus tudományos diskurzusainak egy részét, majd Alenka Bartulović munkái, előadásai³ és saját olvasmányaim mentén körvonalazom az antinacionalizmus aspektusait, és külön foglalkozom a jugonosztalgia kérdéskörével.

Klein András a *Comparative Balkan Parliamentarism* című kötetéről⁴ írt recenziójában a nacionalizmus fogalmának két jelentést tu-

¹ Dolgozatomban a „bosnyák” megjelölést, émikus kategóriát használva, a Bosznia-Hercegovina területén élő iszlám vallásúak jelölésére használom. Míg boszniaiak tüntetem fel azokat, akik Alenka Bartulović kutatásaiban az antinacionalista diskurzus keretében egy nemzetekfeletti, a területre, vagyis az országra összpontosító identitást vallanak, és annak népszerűsítéséért szállnak síkra.

² Lásd még az angol nyelvű összefoglalóban (BARTULOVIĆ 2013; 449).

³ Alenka Bartulović a nacionalizmus és az antinacionalizmus tárgykörébe tartozó kutatásai mentén a balkanizmus, az elképzelt Balkán és az első világháború, illetve az előbbivel összefüggésben Gavrilo Princip emlékezete kapcsán tartott előadásokat 2018 szeptemberében.

⁴ GRIGOROVA–MINCHEVA, Lyubov (1995): *Comparative Balkan Parliamentarism*. International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofia.

lajdonít: egyrészt egy nyelvi-kulturális közösség azonosságtudatának alapja, másrészt pedig a más nemzetiségűekkel szembeni intoleráns magatartás kifejezője is lehet (KLEIN 1996; 181). A fenti megkülönböztetést erősíti Demeter Attila is, amikor azt írja, hogy napjaink nacionalizmusa kevéssé hasonlít a nemzeti eszmény 19. századi alakváltozatára, habár valamilyen értelemben örököse annak. A romániai köznapitapasztalataira hivatkozva írja, hogy „a nacionalizmus manapság alig több erőteljes és összefüggéstelen érzésnél, ami hol a sovinizmus, hol a xenofóbia formáját ölti”. Majd így folytatja: „ha a nacionalizmus valóban csupán érzület, a gyűlöletnek valamiféle kollektív és kollektivitásra irányuló formája, akkor értelemszerűen híján van mindenféle eszmei tartalomnak; végső soron nem egyéb [...] mint etnikai torzsalkodás, egyszerű törzsi érzés” (DEMETER 2002; 52).

Alain Dieckhoff a nacionalizmusról szóló diskurzusokat áttekintve két nemzetfogalomra hívja fel a figyelmet. Az első típus a polgárok szabad szövetsége, egy önkéntes politikai konstrukció, amely például a francia nemzetfelfogás alapja. A második pedig egy történeti közösség megtestesülésének, az identitásérzés kifejeződésének, egy természetes rend megnyilvánulásának tartja a nemzetet. Utóbbi a német romantika idején alakult ki, majd 1870-ben erősödött fel (DIECKHOFF 2002; 7). A megkülönböztetést Hans Kohnhoz⁵ köti, s munkájában megkísérli felhívni a figyelmet e megkülönböztetés⁶ problematikus voltaira. Hangsúlyozza, hogy mivel az előbbieket földrajzi területek vagy egymással szemben álló szellemi hagyományok tükrében kerülnek megjelenítésre, a két perspektíva rendszerint keresztezi egymást. Megítélése szerint kockázatos a „keleti nacionalizmus” címkéjével jelölni a kis kelet-európai nemzeteket, ahol az „egységes kultúra” megalkotása a nemzeti mobilizáció velejárója volt (DIECKHOFF 2002; 8). Érvelését kelet-európai példákkal magyarázza, s különválasztja az „állami hagyománnyal rendelkező” országokat és a „kis nemzeteket”. Az előbbieket között említi például Magyarországot is, ahol a nemzet már a középkorban politikai reprezentációval bírt, még ha a nemesség egyedül saját magát ismerte is el annak megtestesítőjeként. Nemzeti követeléseket politikai ér-

⁵ A német származású amerikai politológus, Hans Kohn erősítette e megkülönböztetést. Idézi DIECKHOFF 2002; 7.

⁶ A megkülönböztetés Friedrich Meinecke kulturális nemzet (Kulturnation) és politikai nemzet (Staatsnation) szembeállításáig nyúlik vissza (DIECKHOFF 2002; 7).

vek támasztották alá, és csupán marginális szerep jutott a kulturális nacionalizmus eszméi alkalmazásának: a kulturális követelések egyfajta segédeszközként szolgáltak (DIECKHOFF 2002; 17). A kelet-európai kis nemzeteket – melyek között Litvániát, Szlovákiát és Romániát említi – háromszoros hiány jellemezte: nem rendelkeztek politikai és társadalmi egységgel, ugyanis hiányzott a helyi vezető elit, ugyanakkor a kulturális hiátussal is szembe kell nézniük, mert nem volt magaskultúrájuk sem. Számukra a kultúra jelentette a legkönnyebben kiaknázható forrást a nemzetépítésben, melynek segítségével megerősíthették politikai identitásukat. Megjelentek a kulturális vállalkozók, kezdetét vette a nyelv egységesítésére és a népi kultúra gyűjtésére irányuló törekvés. S amint a kultúra használata tömegmozgalommá vált, megerősítette a politikai alárendeltséggel való szembenállást (DIECKHOFF 2002; 18). Megítélésem szerint a hosszú időn át török uralom alatt élő szerbek és más balkáni népek is az utóbbi – a dieckhoffi értelemben említett – „kis nemzetek” közé sorolandók.

A szocialista Jugoszláviában az állam legitimitásának elérése céljából a múlt fölött szemet hunyva a jövőre tekintett – írja Gordana Đerić –, viszont 1989 után megváltozott az irányvonal, és a történelmi materializmust felváltotta az emlékezés nemzetiesítése (ĐERIĆ 2010; 101). Előtérbe került a nemzeti történelem, melyben aranykornak a régmúlt időszakot, a királyi Jugoszláviát és annak elődeit tekintették (ĐERIĆ 2010; 101). A volt jugoszláv államok közül Szerbiában a régmúltat ünnepeljük, a nemzetközi ünnepnapokat és az ortodox vallási ünnepeket üljük meg: az újévet, az államiság napját, a munka ünnepét, az ortodox karácsonyt és húsvétot. A pravoszláv felekezet tagjai szabadnapot igényelhetnek családi szentjeik ünnepének első napjára, a római katolikusok karácsony és húsvét napjaira, a muszlimok a ramadán első napjára és a Kurbanra, a zsidó vallásúak a Jom Kipurra. A történelmi nemzeti napok közül Szerbia Szent Szávát és a Vidovdant ünnepli. A mai ünnepek nagy része azok közé tartozik, amelyeket a szocializmus ideje alatt tiltottak.

A nacionalizmus egy másik megnyilvánulásával találkozhatunk Alenka Bartulović *Nacionalizmus az osztályban: a Bosznia-Hercegovinában zajló (1992–1995) háború narratívái a Szerb Köztársaság történelemkönyveiben* című tanulmányában, ahol a szerző a háború iskolai reprezentációját vizsgálta (BARTULOVIĆ 2006; 51–72). A tankönyveket a nemzeti identitásformálás egyik legjelentősebb esz-

közének tekinti, s terepén, Boszniában a különállóság megjelenítésére, különösen a bosnyák, a horvát és a muzulmán nemzeti identitás egymástól való elválasztására használják, míg Bosznia-Hercegovina kultúráját, a későbbi publikációban (BARTULOVIĆ 2013; 2015) megjelenített nemzetek feletti boszniai identitást negligálják. Következéseiben arra jut, a szerb történelemkönyvek narratívái tisztán mutatják, hogy a szomszédos Szerbiával való egyesülési törekvés továbbra is létezik: a szerb gyerekeket úgy nevelik, hogy ne tekintsék szülőföldjüknek az országot, a szerb entitást előtérbe helyezik a békénél, s a szerb nemzetet ártatlan áldozatként tüntetik föl, továbbá követik és tolmácsolják a média és a politika diskurzusait, melyekben a szerbek szenvedéseit egyenlőnek tartják a zsidókéval, míg az iszlám vallást⁷ Bosznia-Hercegovina egyik legnagyobb veszélyének tekintik (BARTULOVIĆ 2006; 51, 59–61). Több helyütt jelentős feszültséget érzékeltet a mi és az ők, vagyis a mások kategóriája és a kettő (vagyis három: szerb, horvát, bosnyák) kategorikus elválasztása között, amely a magyar kutatásokban feischmidt-i értelemben „egy viszonyt és hozzá kapcsolódóan egy strukturálisan is fontos látásmódot jelöl, amely az elhatárolódás és a különbségtétel társadalmi praxisaiban realizálódik” (FEISCHMIDT 2010; 7), vagyis etnicitásként tételeződik.

Alenka Bartulović kutatásai betekintést engednek a Nyugat különböző értelmezéseibe, az eurocentrikus diskurzusokba és azok visszatükröződéseibe, a múlt lokális ideológiai örökségébe, amely meghatározó szerepet játszik az identitásépítési folyamatokban Európa délkeleti peremén. Doktori értekezésében feltárja a Bosznia-Hercegovina lakosai körében lejátszódó identitáskonstruálási folyamatokat, a megőrzés, az átformálás és az újrafeltalálás mechanizmusait és motívumait, összességében – írja az angol nyelvű összefoglalóban – mindazokat az elveket, amelyek mentén a 21. századi bosznia-hercegovinai egyén meghatározza önmagát (BARTULOVIĆ 2013; 449). Egyik esettanulmányában a boszniai identitás revitalizációs törekvéseinek vizsgálatára fókuszál az 1995 utáni Szarajevóban (BARTULOVIĆ 2015; 53–68). A daytoni konferenciát követő békeszerződés értelmében Bosznia-Hercegovina 1995-ben föderatív felépítésű állammá

⁷ Implicit utalás történik itt a bosnyákokra, akikre a korábbi háborúk során nem tudtak ellenségként tekinteni a szerbek, ugyanis a török uralom alatt a szerbek egy jelentős része vette föl az iszlám vallást (BARTULOVIĆ 2006; 61) és vált később a bosnyák etnoníma hordozójává.

alakult, amely az önmagában is föderatív struktúrájú Bosnyák–Horvát Föderációt és a boszniai Szerb Köztársaságot (Republika Srpska) foglalja magába.⁸ Ettől kezdve az országban a horvátok, a szerbek és a muzulmánok vallási alapon meghatározott zárt közösségeket alkotnak. A boszniai Szerb Köztársaságban viszont a nemzeti vezetők a történelemórák keretében a múlt etnikailag megtisztított vízióját és a szerb, horvát, bosnyák nemzet egymástól különválasztott legitimitását hangsúlyozzák (BARTULOVIĆ 2006; 65), ezzel erősítve azt a helytelen, ámde gyakori következtetést, hogy a kultúra olyan elv, amely merev határokat von egyes csoportok közé (DIECKHOFF 2002; 11).

Bartulović megállapításai szerint a boszniai identitás a háború utáni kontextus antinacionalista diskurzusának keretében a kikényszerített önmeghatározásokkal szemben konstruálódott, de a bosznia-hercegovinai belső kategóriák politikai promóciójának rekonstruálását is szolgálja (BARTULOVIĆ 2015; 53). A kikényszerített önmeghatározás tekintetében szükségesnek tartom Bosznia-Hercegovina sajátos helyzetét értelmezni. A volt jugoszláv államokban a jugoszláv történelmet három ideológiai megközelítésből tolmácsolják: a kommunista, a nemzeti-nacionalista és a plurális-kritikus értelmezések mentén (KULJIĆ 2011; 41), ám mindegyik ország politikai vezetésében a nacionalista alapállás dominál. Bosznia-Hercegovinában a nemzeti tudomány égisze alatt szorgalmazzák a három államalkotó nemzet (bosnyák, horvát és szerb) dominanciája megtartásának fontosságát és választott képviselőinek a megjelenítését az ország politikai terében, s közben e karakterológiák a lakosság hétköznapi kommunikációjának részévé is váltak. Bartulović a nacionalista politikai beállítottsággal szemben álló, magukat antinacionalistaként tételező szarajevóiakat vizsgálta, akik nem tudnak vagy nem akarnak behódolni a „háromfejű nacionalista kígyó terrorjának” (BARTULOVIĆ 2015; 54–55). Interjúalanyai nem kívánnak tagjaivá válni a három felkínált opció (szerb, horvát, bosnyák) egyikének sem, s olyan jogokért küzdenek, amelyekben az egyén önként dönthet hovatartozása felől. Bartulović azonban arra a következtetésre jut, hogy a boszniaiak és a hercegovinaiak ideális politikai és kulturális közösségének népszerűsítése nem áll távol a vele szemben álló nacionalista törekvésektől, s

⁸ A daytoni megállapodás szövegét angol nyelven lásd: http://www.grotius.hu/doc/pub/VKETDN/2011_175_a_daytoni_megallapodas.htm (2019. január 23.).

mindezt a boszniai mentalitásról való külső és belső megnyilvánulások, meglátások és imaginációk elemzéséből származó eredményeivel magyarázza, melyeket a következőkben fejtek ki.

A vizsgált meghatározások nem mellőzik a történelmi kontextust, amely mentén a nyugati, külső kategorizációban a harcedzettség, harcra készség kerül előtérbe, mely e külső perspektíva számára nemcsak a vizsgált ország, hanem az egész Balkán mentalitásbeli és kulturális jellemzője is. Előbbire pedig ráépül a szocialista múlt képe, amelyben a politikai hűség mintaképeben jelenítődnek meg a boszniaiak. Az antinacionalisták kategóriái (vagyis a belső) a már említett nyugati meghatározások, vagyis a külföldi, de a hazai mentalitáselméletek és az aktuális államvezetéssel, továbbá a megfogalmazói által lehetségesnek vélt jövőképből állnak. Megítélésük szerint a közös mentalitás ideája alatt kevésbé jelentős hatást fejthetnek ki az etnikai, nemzeti és vallási hovatartozások, s a boszniai mentalitás egy nemzetek feletti kategóriává válhat Bosznia-Hercegovinában (BARTULOVIĆ 2015; 59–60). Bartulović tanulmányát azzal zárja, hogy habár eszközeik folytán közelednek a nacionalista törekvésekhez, a boszniai identitás stratégiai esszencializációja az egyetlen hatásos eszköz a nacionalista ideológiákkal és karakterológiákkal szemben (BARTULOVIĆ 2015; 64).

Az említett boszniai identitás újjaalakítása mellett Bartulović az antinacionalista stratégiák közé az idevágó művészeti megnyilvánulásokat és az elveszett hely körüli, vagyis a jugonosztalgikus diskurzusokat sorolja. Kutatómunkája során a szarajevóiak a velük készített életútinterjúkban felszínre kerülő „normális élet” alatt rendre a szocialista Jugoszláviát értették, melynek eltűnéséért a nacionalizmus megerősödését okolták (BARTULOVIĆ 2013; 394). Dolgozatom második részében megkísérlem áttekinteni a volt jugoszláv államok területén felszínre törő antinacionalizmus egyik aspektusának társadalomtudományi megközelítéseit.

Jugonosztalgia és társadalomtudományi diskurzusok

A modernitásban az általános választójog bevezetésének idején az a cél került előtérbe, hogy az állam minden polgárát, felekezeti hovatartozására, nemére, származására és vagyoni állapotára való tekintet nélkül egyforma mértékű politikai képviselőt illesse, ami azt eredményezte, hogy az állam polgárainak elképzelt politikai

közösségetől elvárták, hogy felekezeti és minden más szempontból semleges legyen. Ennek elérésére mindazokat a kötöttségeket, amelyek esetlegesen megoszthatták volna a politikai közösséget, a magánéleti szférába utalták (DEMETER 2002; 56). A titói szocialista Jugoszlávia is ennek alárendelve szervezte a társadalmat a felszínen, jelmondatuk, a testvériség–egység jegyében. Csorba Béla megítélése szerint például a szocialista Jugoszláviában a szellemi jugoszlavizmus, amely a nyitottság, az európaiság és az antinacionalizmus szinonimája, csupán a jugoszláviai magyar értelmiségiek fejében létezett, és semmilyen kapcsolatban nem állt a regnáló politikai jugoszlavizmussal (CSORBA 1994; 106). Megítélésem szerint azonban, a jugoszlavizmus eszméje a fenti értelemben él tovább a volt Jugoszlávia területén, a mindenütt politikai uralmat gyakorló nacionalizmus homlokterében, kevésbé politikai, s inkább társadalmi közegben, a jugonosztalgiában.

A jugonosztalgia fogalma a szocialista Jugoszlávia szétesésének háborús atmoszférájában jelent meg először. A nacionalizmus hívei jugonosztalgikusoknak nevezték azokat az állampolgáraikat, akik 1992 után is az egységes Jugoszlávia eszméjében hittek, s igyekeztek eltüntetni őket minden közéleti szerepléstől. Később az így emigrált értelmiségiek közül a horvát/jugoszláv író, Dubravka Ugrešić publicisztikájában a fogalmat a volt Jugoszlávia utódállamaiban megjelenő nosztalgikus megnyilvánulások megnevezésére használta (VUKČEVIĆ 2014; 24–40), s máig ez az általánosító értelmezés tölti be a nyilvános diskurzusokat. A tudományos diskurzusokban – habár a fogalomhasználat eltérő, megjelenik például a „yustalgija” (MIJIĆ 2011) és a „jugostalgija” (GORUNOVIĆ 2014) elnevezés is – a volt állam iránti nosztalgikus megnyilvánulások vizsgálata keretet szolgáltat a Jugoszlávia utódállamaiban és a diaszpórában zajló kortárs és történeti emlékezetpolitikai folyamatokat kutató társadalomtudósok számára. Egyes kutatók a későbbi vizsgálatok módszertani keretét is kijelölték: az Ivan Kovačević–Žarko Trebješanin–Dragana Antonijević szerzői hármasság két tanulmányban foglalta össze a jugonosztalgia-kutatás elméleti és fogalmi keretét, és kísérletet tettek a kutatási irányok meghatározására (KOVAČEVIĆ et al. 2013a; 2013b). Bár korábban már monografikus feldolgozások is születtek Todor Kuljić és Mitja Velikonja tevékenysége folytán. Todor Kuljić terjedelmes áttekintésében arra kereste a választ, hogy milyen mechanizmusok ösztönözték a titoizmus kialakulását, fenntartását és

átértelmezését, de a titoizmus felelevenítését ellenző csoportosulásokkal is foglalkozott (KULJIĆ 2010; 2011), míg Mitja Velikonja a Titóval kapcsolatos nosztalgia megnyilvánulási formáit járta körül, és megalkotta a titosztalgia fogalmát 2008-ban publikált kötetében (VELIKONJA 2010; 200).

A volt Jugoszlávia országainak társadalomtudósai otthon és a világban, továbbá külföldi kutatók is, jelentős számú tanulmányt, cikket, szakdolgozatot jelentettek meg a jugonosztalgia témakörében. Mindezek közül az általam ismert és áttekintésre szánt munkákat Velikonja és Emilija Mijić megkülönböztetését követve két nagyobb értelmezési keretbe illeszttem. A két szerző a vizsgálódásai során elválasztja egymástól egyrészt a jugonosztalgiával kapcsolatba hozható fogyasztási cikkeket forgalmazó vállalkozásokat és vásárlóikat – Velikonjánál a titosztalgia kultúrája vagy nosztalgia kultúrája, Mijićnél pedig yusztalgikus fogyasztás – másrészt az egyéni, mentális élményeket –, amelyek Velikonjánál titosztalgikus kultúra vagy nosztalgikus kultúraként, Mijićnél pedig fogyasztói yusztalgikaként kerülnek definiálásra (VELIKONJA 2010; MIJIĆ 2011).

Az első keretbe tartozó, a fogyasztási cikkekre és a köréjük szerveződő diskurzusokra fókuszáló munkák közül Emilija Mijić fogyasztási folyamatokat és nosztalgikus narratívákat vizsgált a Jugoszláviához köthető anyagi kultúra kontextusában (MIJIĆ 2011), Jovana Vukčević vizsgálati fókuszában pedig a volt jugoszláv köztársaságokban székelő kereskedelmi vállalkozások állnak, s a kutató arra kísérel meg válaszokat szolgáltatni, hogy a jugonosztalgia hogyan funkcionál marketingstratégiaként (VUKČEVIĆ 2014).

A második keretbe tartozó, a mentális élmények vizsgálatára fókuszáló munkák közül megemlítem Marijana Belaj kutatását, melyben a szerző Tito kumroveci szülőháza és szobra körül zajló egyéni rítusokat szekuláris vallásos magatartásként értelmezi (BELAJ 2008). Vedran Alić a horvát tengerpart mentén elterülő Brioni-sziget, Tito valamikori rezidenciájának történetét, korabeli használatba vételét mutatta be a jugonosztalgia kontextusában: a sziget 1983 után Nemzeti Parkká, majd 1991 után a Horvát Köztársaság része lett. Ma Josip Broz Tito személyének és munkájának tisztelői látogatják, s kiállítások keretében tekintik meg a szigeten zajló múltbéli eseményeket (ALIĆ 2012). Srđan Radović a bosznia-hercegovinai, jajcei

AVNOJ⁹ Múzeumának a 2008 óta folyamatosan megrendezésre kerülő „AVNOJ napok” nevet viselő rendezvényét elemezte. Tanulmányát a nosztalgiaturizmus elméleti keretébe ágyazva írja, hogy a délszláv háborút követően és a kétezres évek változásai, a szerb és a horvát viszonyok enyhülése után a szocialista államberendezés által piedesztálra emelt, s 1990 után elhanyagolt emlékezési helyek látogatása nosztalgiaturizmus formájában újra népszerűségnek örvend, mely más, a jugoszláv történelemmel kapcsolatba hozható lokációkra is kiterjedt: a sutjeskai és a neretvai csaták helyszínére, Drvar és az általa vizsgált Jajcéra is (RADOVIĆ 2011). Ugyanakkor létrejöttek olyan emlékezési helyek is, amelyekhez nem kötődik korábbi, a szocialista érában kiemelt „nagy esemény”, néhány települést említtek ezek közül: Zichyfalva, Péterréve, Kostolac, Niš, Szentfülöp, Lajkovac és Szabadka. Mindezeket a korábban említett kumroveci, belgrádi és jajcei megemlékezések viszonylatában kisebb volumenű kezdeményezéseknek tekintem, melyek általában egyéni indíttatás útján születtek, intézményi háttér nélkül. Nataša Simeunović Bajić médiakutató a volt jugoszláv kulturális tér elemzését javasolja, s Jugoszlávia kulturális matricáit, Tito személyét, az úttörőket, a munkaakciókat, a partizánfilmeket és a kultikus sorozatokat vizsgálva kísérel meg válaszokat szolgáltatni arra a kérdésre, hogy milyen elgondolás mentén formálódik a nosztalgia (SIMEUNOVIĆ BAJIĆ 2012). Ivana Spasić a jugoszláviai mindennapokkal kapcsolatos visszaemlékezéseket vizsgálta, és a jugoszláv identitás lehetséges értelmezéseit járta körül (SPASIĆ 2012), Váradi Mónika Mária és Eröss Ágnes budapesti „jűgóbulikat” vizsgáló tanulmányában arra kereste a választ, hogy a rendezvények és az arra szerveződő elbeszélések értelmezhetőek-e a jugonosztalgia mint politikai, kulturális jelenség keretein belül (VÁRADI-ERŐSS 2013), Gordana Gorunović pedig a volt ifjúsági munkaakciók felélesztése kapcsán az interneten és más médiában megjelenő, továbbá interjúi és megfigyelései során felszínre kerülő diskurzusokat vizsgálta (GORUNOVIĆ 2014).

A személyi kultusz és Jugoszlávia folytonosságának fenntartását szolgálta Tito szülőhelye, a horvátországi Kumrovec település és halála utáni sírhelye, a belgrádi Virágház (RADOVIĆ 2011; 153). Az 1991 és 1995 között zajló, utoljára Bosznia-Hercegovinában záruló,

⁹ Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije – Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Tanács.

délszláv háború azonban megváltoztatta az emlékezési formákat, s ahogyan arról már szó volt, a nacionalista beállítódás került domináns szerepbe. Ugyanakkor, jóllehet marginális szerepben, de korunk volt jugoszláv társadalmában jelen van a jugonosztalgia, a háborúval elpusztított ország iránti vágyakozás, amely viszont, egyes értelmezések szerint, utolsó óráit éli (ALIC 2012; 5). Kialakulását Titóval és az egyedi jugoszláv szocializmussal hozzák összefüggésbe, amely, habár átvette a szovjet mintát, annál jóval liberálisabban irányított (ALIC 2012; 5). Felmerül az a megközelítés is, hogy a délszláv háborúval záródó jóléti szocializmust követő, napjainkig tartó átmeneti időszak nem hozott felszínre új lehetőségeket, túlélési stratégiát, ideált, s ezért találja szembe magát a kutató a visszafordulással (SPASIC 2012; 578). Titót tisztelői enyhe diktátornak s olyan apafigurának tekintik, aki óvja az embereit, és nem kíméletlen az ellenállókkal szemben (ALIC 2012; 5), népszerű a fiatalok körében, akik már nem éltek Jugoszláviában, látogatják a mauzóleumát (ALIC 2012), mely megítélésem szerint összefügg azzal, hogy a családi szocializáció során is pozitív színben tűnik föl a marsall.

Alenka Bartulović szarajevói életútinterjúiban megjelenik a „normális élet” (BARTULOVIĆ 2013; 394) kategóriája, mely más kutatók publikációiban is feldereng (ALIC 2012; 6, SPASIC 2012; 577). A legtöbb helyen a jugonosztalgia úgy kerül felszínre, mint egyfajta bánkódás az anyagi jólét, a szociális biztonság, a széles körű munkahelyi elhelyezkedési lehetőségek, az ingyenes egészségügy és oktatás elvesztése végett, s Spasic elemzésében kiemelésre kerül még a morális univerzum elvesztésének hiánya is, amiben az emberek autonóm morális szubjektumok formájában léteztek (SPASIC 2012; 577). A kutatók egyetértenek abban, hogy a jugonosztalgikus diskurzusokban felszínre kerülő Jugoszlávia sohasem létezett, s inkább egyfajta vágyat fejez ki, a jobb idők, politikai vezetők és rendszerek iránti vágyakozást (VELIKONJA 2010; 171–173). A jelen kontextusából visszatekintés a múltba, a jelennel szemben megfogalmazott kritikák egyik kifejezési formája, ugyanakkor ez egyszerűsítésnél jóval komplexebb, s helyenként eltérő formájú jelenséggel van dolgunk, melynek vizsgálata – a vajdasági magyar társadalom körében – még csak most vette kezdetét.

Irodalom

- ALIĆ, Vedran (2012): *Brijuni Islands and Yugonostalgia*. Faculty of Philosophy Rijeka, Department of English, Odsjek za povijest, Kézirat. (Forrás: https://www.academia.edu/4030290/Brijuni_Islands_and_Yugonostalgia 2018. május 20).
- BARTULOVIĆ, Alenka (2006): Nationalism in the Classroom: Narratives of the War in Bosnia-Herzegovina (1992–1995) in the History Textbooks of the Republic of Srpska. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 6. 51–72.
- BARTULOVIĆ, Alenka (2013): »Nismo vaši!« *Antinacionalizem v povojnem Sarajevu*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana
- BARTULOVIĆ, Alenka (2015): O „bosanskom mentalitetu”: od distanciranih opažanja do antinacionalističkih praksi. *Narodna umjetnost*, 52. 2. 53–68.
- BELAJ, Marijana (2008): „I’m not religious but Tito is a God”: Tito, Kumrovec, and the New Pilgrims. In Margry, Peter Jan (ed.): *Shrines and Pilgrimage in the Modern World*. New Itineraries into the Sacred. Amsterdam University Press, 71–94.
- CSORBA Béla (1994): A lábadozástól az elsorvadásig. *Regio*, 5. 1.
- DEMETER Attila (2002): Nemzet és politika. *Regio*, 4. 52–58.
- ĐERIĆ, Gordana (2010): Postkomunistička izgradnja sećanja. Između „velike priče” i (dnevno)političkog mita. *Etnoantropološki problemi*, 5. 3. 99–116.
- DIECKHOFF, Alain (2002): Egy megrögzöttség túlhaladása – a kultúrális és politikai nemzet fogalmainak újraértelmezése. *Regio*, 4. 7–23.
- FEISCHMIDT Margit (2010): Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. *Etnicitás*. Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest
- GORUNOVIĆ, Gordana (2014): Usmena istorija SFRJ i virtuelna sećanja na omladinske radne akcije. *Etnoantropološki problemi*, 9. 49–67.
- KLEIN András (1996): Körkép a balkáni nacionalizmusról. *Regio*, 2.
- KOVAČEVIĆ, Ivan–TREBJEŠANIN, Žarko–ANTONIJEVIĆ, Dragana (2013a): Teorijsko–pojmovni okvir za proučavanje nostalgije. *Antropologija*, 13. 9–26.
- KOVAČEVIĆ, Ivan–TREBJEŠANIN, Žarko–ANTONIJEVIĆ, Dragana (2013b): Metodološki okvir proučavanja nostalgije i životnih priča. *Etnoantropološki problemi*, 4. 945–963.
- KULJIĆ, Todor (2010): *Tito*. Sociološkoistorijska studija. Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin, Zrenjanin
- KULJIĆ, Todor (2011): *Sećanje na titoizam*. Čigoja, Beograd
- MIJIĆ, Emilija (2011): Yugostalgija: sećanje i materijalna kultura socijalizma kao okvir za konzumiranje sadašnjosti. *Etnoantropološki problemi*, 3. 763–782.

- RADOVIĆ, Srđan (2011): History, Memory and representation's of Jajce's heritage – A biography of a town revisited. *Ethnologia Balkanica*, 143–158.
- SIMEUNOVIĆ BAJIĆ, Nataša (2012): Jugonostalgija kao istraživački koncept istorije komuniciranja: moguće perspektive istraživanja. *Etno-antropološki problemi*, 127–141.
- SPASIĆ, Ivana (2012): Jugoslavija kao mesto normalnog života: sećanja običnih ljudi u Srbiji. *Sociologija*, 54. 4. 577–594.
- VÁRADI Mónika Mária–ERŐSS Ágnes (2013): „Kulturálisan vagyunk magyarok, mentalitásban szerbek vagyunk szerintem, igen.” Magyarországon élő vajdasági magyar migránsok és a jugóbuli. *Tér és Társadalom*, 2. 55–76.
- VELIKONJA, Mitja (2010): *Titostalgija*. Biblioteka XX vek, Beograd
- VUKČEVIĆ, Jovana (2014): *Commodification of the collective memory: yugonostalgia as a marketing strategy*. Master thesis. (Forrás: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/137189/?lang=en> 2017. november 20.)